

ADOLF LEVELEI.

Adolf Leveli (Adolfs Briefe), a német regényirodalomnak egy csekély jelentőségű terméke, a múlt század végén két átdolgozásban fordított magyarrá. Ezek egyike meg is jelent, s az eredeti címet elhagyva *Bácsmegyei Gyötrelmei* néven lett ismeretessé, fordítója Kazinczy volt, kinek e munkája a magyar regényirodalom történetére s fordítójának írói fejlődésére egyaránt fontos volt. A másik kéziratban maradt, s így jutott el ránk, *Adolf Leveli* címen, s a nemzeti muzeum könyvtárában van.

Kazinczy átdolgozása sokkal ismertebb, jelentősége jobban van méltatva, az eredetihez való viszonya behatóbban feltüntetve,*) sem hogy arra ki kelljen terjeszkednem.

Hanem a második, kéziratos átdolgozásról még eddig senki sem emlékezett meg, talán ki is kerülte figyelmét mindenkinek, a kinek kezében esetleg megfordult. Arról szólni, szerzőjét (fordítóját) fölkeresni, czélja az alább következő néhány sornak.

A kézirat címlapján szerzőül Tejfalusi Csóka József van megnevezve. Semmi több, sehol egy szó, sehol egy megjegyzés, mely útba igazítana. Csóka család van Komárommegyében, Aranyoson, Ekelben, Szakállason és Ekecsen; ez a család Aranyosi előnévvel birt, s a mi írónk előneve Tejfalusi. Tejfalu Felső-Csallóköznek egy kisebb faluja, melynek vagy hatszáznyi lakója katolikus vallású, Csóka család abban nem is volt, nem is él. Armálist, nemes levelet nem találtam, s a névtől kiindult kombinációim megfeneklettek.

A tavaszon, hogy Ekecsen jártam, eszembe jutott az én Csóka

---

*) Olcsó Könyvtár 60. sz. Bácsmegyeinek Gyötrelmei. Németből átdolgozta Kazinczy Ferencz. Bevezetéssel és jegyzetekkel Heinrich Gusztávtól. Budapest, Franklin-társulat. 1878.

Józsefem — s rájöttem, hogy egy Alsó-Aranyosi Csóka József a század elején ekecsi lelkész volt. Ez vezetett nyomra. Az én kéziratom szerzője Alsó-Aranyosi Csóka József, ki Ekecsen 28 évig volt lelkész s ott 1826-ban halt el.

Egyetlen érvem az a hasonlóság, mely a regény és az ekecsi anya- és jegyzőkönyvek írása között van. Ez valóságos érv, s negatív érvem, hogy más Csóka Józsefet nem ismerek.

Az ekecsi egyház könyveiből és leveleiből Csóka József életrajzát a következőkben állíthatom össze, s azzal együtt az eklezsia történetét röviden így vázolhatom.

Ekecs és Szakállas alig egy negyedóránnyira fekvő két község, a reformácziónak Komárommegyében történt elterjedésétől kezdve 1789-ig egy egyházat tett, melyben a filia Ekecs volt. A hivek szaporodásával ketté vált a két község s a filia külön templomot épített (alapját Tóth szakállasi pap idejében 1788 máj. 22-ikén tették le, s 1789-ben szentelték fel Halász József superintendens jelenlétében), miután 1787 ápril 22-ikén az első isteni tiszteletet az új iskolaházban megtartván, a két egyház megválása csakugyan megtörtént. Anyakönyvét már régebben (1783-tól) külön vezette Tóth János, a két egyháznak akkori papja. Az ekecsi egyháznak első papja (vendég-prédikátor) Biró Mihály volt, kit a rétei gyülekezet papjával meghíván, Ekecsre odahagyta. Második papja Aranyosi Csóka József lett, ki 1798 márczius 28-án köszöntött be a délutáni isteni tiszteleten. Ekkor javították ki a parochiális házat, mely padlózva, berendezve s megnagyobbítva 28 éven keresztül Csóka lakása volt. Ugyanebben az évben október 30-án állapították meg a lelkészfizetést Horváth Ferencz senior és Tóth János, szakállasi pap, a nótárius és visitatorok ajánlatára az ekecsi hivek. Az ajánlást a tractus könyvébe is beirták,*) s azt Vály István főkurátor, Tóth István és Érsek Pál presbiterek is megerősítették.

Ilyen javadalmazás járt az ekecsi papnak, a ki 28 éven keresz-

*) Nem érdektelen följegyezni, mi volt az akkori pap dotációja készpénzben és terményekben: Készpénz: 33 rh. frt, tiszta buza 27 $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő, 14 p. m. szántó föld (melynek trágyázását, őszi és tavaszi művelését az egyház teljesítette), három kis kenderföld, 20 széna-boglya, keresztelési illeték 17 kr., eskettetés 1 rh. frt, temetés 2 rh. frt, egyházkező díj 7 kr., fagygyúra 15 rh. frt, húsrá 3 rh. frt, sóra 2 rh. frt, tűzifa 3 öl, nád 220 öl, azonkívül a derékörlöt véghez viszik. Ehhez járult a gr. Zichy István tiszttartója által ajánlott legelő.

tül híven és lelkiismeretesen szolgálta egyházát. Életéről és viszonyairól semmit sem sikerült találnom, hanem annál gazdagabb eredményű az az *Emlékezet*, melyet haláláról a jegyzőkönyv megőrzött.

Ez *Emlékezet* (Pro-memoria) a következő teljes szövegében: «Néhai T(iszteletes) Tudós Aranyosi Csóka József úr az ekecsi ref. sz. ekléziában istentől nyert szép ajándékaival 28 esztendő és 3 hónapok (1798 márc. 28—1826 jun. 23.) elforgása alatt mint valóban hiv lelkipásztor szolgálván, folyó 1826 esztendőben juniusnak 18. napján, vasárnap reggel, épen a templomi tanítás közben, a katedrában hideg borzadást érezvén, s még aznap a délutáni szolgálatot is elvégezvén, kénytelen leve, ellentállván erős testalkotása az öt hazaszóllító mennyei főpásztornak intésére reá ismerni, és 5 nap tartó rothasztó hiüeglelése után, szerelmeseinek, rokonainak és szeretett hiveinek megmondhatatlan keserűségükre ugyan junius 23-án délelött 9 óra tájban csendesesen es keresztyéni érzülettel, 56 éves korában (született e szerint 1770-ben) az Úrban elaludt. Tisztességes temetése vasárnap u. m. junius 25-én délután igen nagyszámú gyülekezet jelenlétében történt. Diszesítették ezen halotti tisztesség-tételt jeles és épületes tanítást mondó T. Tudós Hetényi János (a filosofus) ekeli, s igen Túdós Domján Sámuel (egyháztörténeti kutató) aranyosi prédikátor urak beszédjeik által.

Ezen boldogult tiszteletes úr, mint lelki pásztor az ő utána következő lelki tanítóknak, s a gyülekezet erejéhez képest, tisztességes, nyugodalmas és elég alkalmas lak-helyet hagyott.

A szent ekléziára nézve valóban atyjok volt az ő hiveinek, azoknak ápolgatójuk, tanácscsal, pártfogással, írásaiival, fáradozásaiival, summás pénzével s kenyérral táplálójuk, istápjuk, védangyaluk volt. Megmutatta, hogy Szent Péter és Szent Pál apostoloknak tanításait követte. A nyereségnek nem volt rútol kívánója, nem uralkodott a Krisztus nyáján: példa volt a tisztaságban, nyájasságban és az ő háza népeiről is kívánt gondoskodni, minden oskola rektorának oltalma és barátja volt. Legyen áldott mindenha az ő emlékezete!

E szép sorok a wakefieldi pap temetésén voltak talán először elmondva, és olyan lelkész emlékének szentelve, a ki hozzá, a puritán papok e mintaképéhez, mindenben méltó volt. Soha szebb és egyszerűbb, szivből fakadóbb és nemesebb építhafiumot nem kívánhat magának lelkész, mint a melyet az ismeretlen emlé-

kezet-író Csóka József halála után lejegyzett. Úgy látszik, ez emlékezet olvasása után, mintha felesleges volna minden kutatás, hogy élt, kiket boldogított, kiknek volt védangyala; úgy látszik, ez a néhány sor pótol minden adatot, melyért a kíváncsi utód hasztalan fáradozott.

Írásából semmi más nem maradt ránk egyéb, mint az a kötet kézirat, mely a Múzeum könyvtárában 393. Oct. Hung. jelzet alatt található. A kötet 100 fol. tartalmazó nagy oktáv, melynek címlapja külön van beletéve, s nem függ össze az első ternióval. Jó épségben maradt meg, minden rongálás nélkül. A szövegben javítások és törlések találhatók a szerzőtől, de ezek, úgy látszik, későbbi keletűek. Érdekes, hogy a *Tivadar* név az egész kötetten végig javítás, úgy látszik a régebbi (és német) Theodor helyett. Különböző javítások mind grammatikai és purisztikus pótlások. Címe: A megcsalattott Szerelmi Gyötrésnek áldozatjává lett Adolf Leveléi. Németből találós szaporítással által szerkesztette Tejfalusi Csóka József.

Nincs róla tudomásom, hogy ez a második átdolgozás nyomtatva is megjelent volna, de még azt sem tudom, hogy kéziratban mely időből való. Valószínűnek tartom, hogy már a XIX. századból s nem régebből, de akkor meg, hogy gondolt rá Csóka, mikor már Kazinczy előbb lefordította? Szóval, e kérdést alig lehet eldönteni.

A regény, Kazinczyéhoz képest *) is bővebb átdolgozás, a mit Csóka «találós szaporítás»-nak nevezett. Ezek a találós szaporítások bizony nem valami találósak. Az amúgy is elnyújtott mesét még jobban ellapítják, úgy hogy a szóáradat majdnem elborítással fenyeget. A kor izlésének talán megfelelők lehettek e szaporítások, de a regény átdolgozás szépségét nem emelték. Ennek az átdolgozásnak minden ereje és érdeme nyelvében van. A közép-csallóközi magyar ajkú pap, olvasmányok által pallérozott és a kor színvonalán haladó nyelven írta munkáját. Erről egy kis mutatvány fog bizonyosságot tenni, s ezzel fel fog tűnni a *találós szaporítás* is, a melylyel Csóka a regényt általszerkesztette.

Csóka: Adolf Tivadarhoz (fol. 12a).

Az eget áldása harmatozzon reád, hogy rossz néven nem veszed azon megfontolatlan lépésemet, melyet helyes kútfőből

*) A német eredetit nem sikerült megszereznem.

úgy mint a szerelemnek csatornájából, eredetnek s kiforrótnak lenni állítod. Te szánakodol rajtam, kedves Barátom! hogy szenvedésem oly nagyra hatottak; köszönöm gondosságodat, és hogy mindeneket úgy tekintesz, mint az én ezentúl későbbi magam józan rendbeszedésemet, s nem is okozol semmiben. Ó vajha minden emberek így cselekednének! Sok szerelmes váltó szó-szaporítások elháríttatnának és sok cselekmények maga őszinteségökben kitűnének. De ó fájdalom úgy szokott megesni, hogy majd minden ember önnön szive és érzése szerint ítél és a maga hidegvett érzését követvén, ügyeli felebarátjának és embertársának veszét.

Kazinczy: Bácsmegyei Marosihoz (70 l.).

Köszönöm barátságodat, hogy elmétlen lépésemet mentegted, s miatta egyedül a magával tehetetlen szerelem hevét vádlod. Bár mások is ugyanezt tennék; úgy sok szeretetlen ítéletek maradnának el, s a tettek a magok való színekben jelennének meg, holott mostan kiki a maga szive s érzése szerint ítél, s tulajdon hidegsége szerint mérsékli az idegen tántorodás grádicsait.

Egy másik (*szentimentális*) hely a következő.

Csóka: Adolf Tivadarhoz (fol. 47b—48a).

Ő immár nő! Tekintsd körül a világot, tekints a természetnek rejtett utjaiba, mondhat-e nékem valami szörnyebbet és ha mondhat, mondd mondd! az egekre kérlek! hogy kétségbe ne essek. De nem! az egész világ kerektségében nem lelhetsz föl semmit egyáltalában, a mi iszonyatosabb volna annál, a mit én türok. Nem-e vesztettem el életem gyönyörét, örömemet, nyugalmamat, s virágzásában életemnek egészségeit? Nem vesztettem-e el Soffit?

Itt Tivadar, itt ezen hűs árnyban, a hol oly gyakorta veled üldögéltem, a hol oly gyakran mellettem voltál a hold világánál s velem együtt sirtál, midőn az előre való képzelése a jövő eseteinek bennünket megrázott, és itt épen most, mikor csillapodottabb elmével vagyok, mindent a tegnapi napnak lefolytával körülállásosan akarok néked előszámolni stb.

Kazinczy: Bácsmegyei Marosihoz (120—121. l.).

Nincsi már asszony. — Tekints körül a teremtésben és ha tudsz rettenetesebbet, mondd ki, kérlek Istenért, hogy el ne csüggedjek egészen. Haszontalan a kérés! nem lelsz rettenetesebbet, mint a mi alatt lelkem roskadoz. Nem vesztettem-e el mindent? az élet legfentebb boldogságait, kedvemet, nyugalmamat, egészségemet? Nem vesztettem-e el Nincsit?

Itt, Marosi, az ernyőben, hol annyit ülök veled, hol te is annyit ülél velem, hol a hold alkonyló fényében együtt siránk, midőn mellyemen a jövődönnek előérzései reszkettének végig, itt írok meg, és mostan, midőn már nyugodtabb vagyok, mindent tegnaptól, stb.

E két mutatvány körülbelől eléggé kitünteti a különbséget, mely Kazinczy és Csóka prózája között, természetesen amannak előnyével, van. Hanem azért, ha Csókanak nincs is oly nagy írói rutinja, mint Kazinczynak, mégis magyarabb. Fordítási elve nem volt Kazinczyéval azonos — nem vett át idegen szólásformákat készakarva, a nyelv fordulatainak gazdagítása czimén, azok helyett inkább magyar szólásformát keres és talál vagy nem talál, s ilyenkor hibásabb Kazinczy kifejezésénél. Ez a fővonal, mely nyelvük és előadásuk között feltűnik. Érdekesebb hatású lett volna, ha Csóka József munkája szintén napvilágot lát, és korára hatást gyakorolhat. Így azonban, mint Mikes munkái, ez is véka alá rejtett világosság volt. De mégis világosság, s bár gyenge, de olyan, hogy a későbbi kor figyelmét magára vonta. Csóka József e munkája révén halhatatlanságot nem nyer, de neve talán föl lesz említve azoké között, a kik kicsiny körben munkálkodva, buzogva megértették a kor szavát és hangulata szerint iparkodtak azzal együtt tartani — vele érezni. Ez Csóka József érdeme, a melynek elismerésével szívesen áldozunk a magyar pap emlékének.

ERDÉLYI PÁL.

Spruch.

(Spervogel.)

Legyen egy tiszta nő ékszerben bár szegény,
Szépen diszítí őt lelkében az erény ;
Oly szép ő, oly kellemteli,
Miként a nap, a mennyei,
Midőn felkél reggel korán, a hajnal biborában.
A csalfa nőben nincs erény, járjon bár szép ruhában.

VENDE ERNŐ.
